

П. ГИНЦЕЛЬ

ЗАВХОЗ

ОГИЗ НОВОСИБИР 1934

Петр Гинцель

З А В Х О З

ДЛЯ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО
И СТАРШЕГО ВОЗРАСТА

На ойротском языке

Петр Гинцель

З А В Х О З

ШКОЛ БАЛДАРЫНА
КЫЧЫРАР БИЧИК

ОГИЗ

НОВОСИБИР

1934

Иллюстрации в тексте худ. А. Заковряшина.
Обложка работы худ. В. Прогожина

Ответственный редактор - **И. Аргоков**

Техредактор - **В. Кобяков**

Ответ. корректор - **Н Куранак**

Переводчик И.Л. Тюмак

Тираж 3000. Формат 72х110 1/16. Сдано в производство 11.XI-34 г. Подписано к печ. 23/1 35г.

Объем 1,75 л. Печ.зн. в 1 бум. листе 80640. Инд. Д-н-9 уч.-авт 1,5 Изд. N 1154. Заказ 3301.

Уполкрайлита N А -113 от 9/XI-34 г. Новосибирск. Т/л N 1 ЗСКИК.

Цена книги 35 коп/

Переплет 30 коп/

Бујылгы күсте тижн айу јадар јадннына удаан кирбей јурди.

Будактардан арутап салган агашту јапаштарында стенеге түней көк сула өзүп чыкты. Комургайлар, баштарын јайып, тату сүт-эл уруп салды.

Тижн айудын эн амтанду курсагы!...

Тым турган энир өйинде агаштан тижн айу чыгып турды. Көк суланын үстүне јадып, толынарга једип брааткан суланы колдорыла бойы јаар тудам-ла јула тартып турды. Семис бойы јылудан улам көстөрнн јумуп, суланын баштарын сорып турды.

Күйген јерди эбреде агаш јилектин јыраа агаштары бүркеп өзүп турды. Јыш јерди тийнн-кат ла голубика өлөнгн-ле јайып салды.

Чымалынын јымжак уйазына тижн айу колын колтугуна јетре сугуп турат. Түгү, орто чымалы топ толо јапшына берерде, оморды јалап билерге база билер!...

Суланы кезеле, суслондор тургузып салды. Айу ондо-до јастырбады. Уч-төрт снопторды кучактап алала, јыраа јаар алып барар.

Суудын јаказында кобы јери тудуш күреелей агаштын уур сабактары бүркеп бектеп салган. Кыштын өйи једип, сооктой берди, сеүскен агаштын корболоры онон артык кызара берди.

Ондый амтанду немеден канайып айрыларын!...

Бу сула-ла, эргүүш агаштын амтанду јемидтери арайдан тижн айуды јеткерге кийдирбей салды. Кар јаардан озо айу бир-эки-ле күн алдында јадннына кирип јада берди, эбреде кар јаап салды, јыра агаштарды кар бүркеп јаап салды. Карагай агаштардын јайрадылып барган будактарын јапшырып салды.

Шуургандай берзе: эбирип, ак көбөлөктөргө түней айланыжа берер, агаштардын баштарын сындырып-чачып, агаш ортозында күлүреп турар. Сооктой бергенде – тынышты бууп турат.

Айудын јадннында јылу-да база кургак-та. Кодорылып калган тазылдардын алдында айу бек јажына берген. Чиби сабактарынан, јенестен, өлөнгннн, чиби чобразын ооктоп салган јымжак төжөктү. Јадын јериннн

үстүн кар бөктөп жаап салды. Үстүндө-ле кичинек ачык тежик, онон жылу буузы чыгып туратан.

Ток тижи айудын уйкузы тату. Кыштай жадатан жуузын белеттеп салды. Онын терези жылу-да, сүреен жакшы-да!...

Чогуп салган карды жаскы күн кайылтып салды. Олордын ордына шуулап суучактар табыштанып ага берди, жаныс-ла жуука-ла база кобы жерлеринде кар жатканча көрүнүп турды.

Чыктан, жылу ойинен агаштар көбө берди. Агаш ортозынын жалаңдарында күртүктөр база жаан чайлар сүреен жөнүжүгө тартышклап, ойноглоп турдылар.

Тижи айу жадынынан жаныскан чыккан эмес. Оны ээчий түрген базып, тумчуктары-ла энезинин ичи алдына түртүп, онорып браткан терезине түртүп эки, балазын ээчидип чыкты.

Айу балдары үчүнчи айдан болды, же агаштын элбеги сүреен, эбреде солунзынар немелер көп, жерденде, агаштардан да база сан өрөртин көгөрип агып турган суудын кайыр жарадын-да, башка өткүн жыттар жытанып турды.

Бу мындый күн тийип турган жерде, энезинин жанында ары-бери аңданып жадарга-да сүгүмчилү.

Тимка-ла Коля кеме ичинде кайыктарында отурды. Кийинде сондойтон жеринде адазы отуры. Анчадала бу күн сүреен изип туры. Суу дезе мөнүн кайзырыктый жалтырап туру. Бийик жарадтын он жанында жыш, чыдымкай карагай агаштар изүден эрип, сын төмөн сары суузы тамчылап турды. Талдын койоногы алтын сыргалу боло берди.

Сол жанында жарады-тудуш кебиске түней, ончозы жажарып, көгөрө берди... жаш өлөн суу көптөгөннинен көгөрип турды. Чанкыр көлдөр база айры суулар жалтырап жатты.

Өрө тенгериде тейлегенден учкылап туру.

Балыктайтан балыкчылардын уур кемези сууды төмөн түргөн жүзүп турды. Тимкала Коля базала сүреен эжинип турдылар. Бош-ээн агын сууда чыгып алганына база балыктап алганына сүүнүп отурдылар. Кеменин түбинде эмди жазыл канатту балыктар кыймыктанып жадылар.

Ары-бери мыйрындалып суу агып турды. Ары-бери бурулып, жараттар бурулчак жарлери кийнин жаар жада калып турды.

Алдыбыста турган немени – сондо отурган жаңыс адазына-ла көрүнүп жат.

Агып турган суудын ары жагында жылбилүү неме көрүндү. Бут бажына турган турала, эки көзи күйгендий, сондоп турган кайыгыла сууды согып ийди.

Тимка бажын тескери кыйа эдип, озын ачып ийди.

Алды жаар суудын бурулар чике жеринде, кемеден раак эмес каяу жерде эки күрөң айу бирүзи жаан, экинчиси кичүү, жепсенип турдылар.

Жалбак бажыла жайкап, жаан айу сан өрө, агаштын чырбаал ортозына калып жүрө берди. Каткымчылу кыска буттары-ла селиштирип, энези-ле коштой балазы базып турды.

- Чочыганын... Көрүгөр, көрүгөр... деп Колька Тимкезине кыйгырды.

Айудын экинчи балазы, бүдүн жарым ол эмезе эки метреден бийик эмес, карагай агаштын эки будагынын ортозына отурган бойы, кижилердин кенетийин келерин ажарыбай турганынан улам, отурган айас отуруп, жада калган.

Эбреде көрүп ийзе, энезин таппай салды. Төмөн жерге түжөргө турарда, түргөн келип турган кеме суудын жарадына чыгып токтоды. Согулган комнон улам суу сайга, өлөңнүн үстүнө чачыла берди.

Сагалду кизи кемеден калып түжөккө, оролып калган үлүш армакчыны жазаганча агаш төзине түргөн жүгүрө берди.

Айудын балазы дезе агаш өрө мендеп чыгып турды.

Мергедеп таштаган армакчынын тузагы айу балазынын мойынын курчап ийди.

- Эй балдар!.. Кемени жаап белетегер, - деп айунын балазын төмөн тартып, адазы кыйгырды.

Айудын балазы курулгактап тырмактары-ла чобраны үзүп, будактарды тудуп турды.

Армакчы бажына, буттарына оролыжып ичин ачу кезип турды.

- Же баралдар! – тыныжын алынып адазы кыйгырды. Оролып калган айудын балазын кемее ичине салала, кайыгын тудунып алды.

- Якшы кичеенигер!.. Бойыгарга ачынјадар, балдар!..

Кеме суудын ортозына агын јерине једе берди. Суудын јарадында турган јыраа агаштар, база кара јадык агаштар ойто кийни јаар јүгүрүжип турды.

- Якшы иштегер балдар! – деп терлеп калган чамчанын јаказын чечип, сүгүнген айас, адазы кыйгырып турды.

Суудын јарадында энези ары бери мантап турды. Ол экинчи балазын бедреп турган.

Бастра колхостын балдары Тимкенин јаткан айлы-јуртына јуулыжып, толо берди. Түрү айудын балазын көрөргө ончозы јуулушты.

- Айу?!.. Кандый чыйрак көрзөгөр!

- Куйругы кайда?

- Тиштеп салбазын!

- Кийни будыла базып турганын көрзөгөр... Кижі ошкош.

- Васька база бир калаш экел...

Бек армакчыла столмого булап койгон айудын балазы ыркыранып, пышкырып, јерге анданып турды. Армакчыга буулап салганын билинбей, туура серпилип, чалкойто јадып анданып, армакчыга оролып турды.

Таскактын алдында түжине кыйгы-табыш токтобой турды.

Жанып турган балдардын ордына, өскө балдар келип турган.

Эниргери Тимкенин адазы табыштанып турган балдарды сүрүп айтты:

Кыш! Же балдар айлыгарга жаныгар.

- Акыр, ада Александр...

- База эбеш көрөлик...

- Ол канайда уйуктар? – деп балдар сурап турды.

- Жымжак төжөк, жастык, жабынатын немени эмди экелип берерибис деп – кокурлап Александр айтты. – Сен оныла коштой жадарын-ба? Жылу уулчак...Жаныс-ла түжүндө сүрөөн козрактап туратан...

Айунын балазыла кожо уйуктайтар бала табылбады.

Айу балазынын базар базыдын, табыштанар табыжын өткөнөр балдар айылдарына жанглай берди. Чодыр жүстү, жалбак индү Ступин Андрейка айлына жеткенче балдардын сүгүнчилү табыжына айу балазына өткөнүп, төрт бутту болуп, секирип, базып турды.

Удаан болбой айудын балазы балдардын сүгүнчилү немези боло берди. Балдар таң эртеден энирге жетре жаланаш чончой-ло тепсенип, жүгүрүп жүрдилер.

Тимка дезе, ончозынан артык айу балазына жууктажып, аразында ээзи болуп, кизредип-те турган:

- Көрзөн оморды тегин-ле көрүп турганын... Билетту-ле кижилерди божодорым... Мунун кийнинде адамла борсукты тудуп аларыбыс. Ан тудуп-азрайтан жер болор.

Айудын балазы кийни будына туруп, бажын жайкып, Тимка жаар бажын сунуп турды.

Тимка калашты каймак-ла сүртүп беретен болгон. Айу балазы каймагын жалап, калашты тили-ле чилекейлеп, оозына салып ийетен. Өскө-дө балдар Тимкадан жада калбай сыйлап туратан: кажылары калаш берип, кезиктери айу

балазынын тоскуурына алгый-лу көчө алып келип, ол эмезе бир кринка простак, эмезе огород ажын марков экелип беретен.

Айу балазына түгеспес курсак экелип беретендер.

Айудын балазы тойо курсактанып алала, столмо эбре баштактанып туратан: оролгон буузын чечип турала, там ары ороло берер, аразында столмо өрө чыгала, үстүнөн төмөн балдар жаар кыйа көрүп турар, ол эмезе заплотко чыгала слега-агаштын үстүлө басып туратан. Басып турала бышкырып, түктү мойныла силкинип туратан, мойнында десе галстука түнөй, апагаш түги көрүнөт.

Бир айдын бажында, Тимка айу балазыла сүреен најылар боло берди.

Тимка сенектин үстүндө база берзе, айудын балазы буузын тартып удра келет.

- Же, жакшы болзын! деп Тимка кыйгырып колында калажын берип турар.

- Эзен, эзен! – деп Тимка кыйгырар. – Озо колын бер!..

Айудын балазы чала колын берип турар. Тимка колын тудала, калажын оозына салып турар.

- Же, күрежип көрөлик, деп Тимка айдар. Айудын балазын курчай тудуп алып, столмо эбре оны-ла тепсенип туратан.

- Же, эмди бай-бай, - деп Тимка каткырып жерге жада берзе, коштой айудын балазы жада берер.

Тимка жадып-козрактап турар, онын кийнинде бажын кол-ла тудуп, айудын балазынын кулагы орто кыйгырар:

- Ой-ой! Бийтер тиштеп браат!..

Айудын балазы кара жастыкты беш сабарын удра чөйип, Тимкнын чачын жыжып туратан.

Онойып күнүн сайын солун неме таап, эдип туратан. Амтажыган айунын балазына тискинди берзен онон ары түүнтини чечип салар.

Бир катап Тимка сары балкаштан эткен бортоганын кырын каймак-ла сүртеле најызына айдат:

- Баштактанып көр!

Айудын балазы кырларында каймакты жалап салды.

- Онон ары, онон ары једин, - деп Тимка бортогонун тўбўне согып ийерде, айудын балазы бортогонго бажын сугарга турарда, бажы батпай турды, тўбинен дезе каймактын јыды јытанып турды.

- Је, једерге ченеп кўр деп - Тимка каткырат.

Айудын балазы бортогонды ары-бери эбирип, ўстўн колыла согуп турды. Јыды јакшы - је једип болбос. Јерге тоголодып јўреле, колы бортогонун оозына кире берди, онон ары жалап баштый берди, кийнинде курсактанарын деп бортогонды апарып, салам-ла бектеп болоп салды.

Тимканын сагыжына база-да солун неме кирди. Сўттў бутылканы экелеле оозына умчы кийдирип салды. Айу балазынын колына тутурып берди.

- Муны ич!

Најым бутылканы эбирип јўреле, умчызына јединди. Онон ары эби табыла берди. уудатпай ончозын сорып салды.

Неделе ўткўн кийнинде сўттў-де болзын, квас, суу-да урган бутылкн болзын умчы јокодо божодо ичип салатан. Бир-де тамчы тўкпўс: ооско-ло тутканча божогоны ол, најылар да база јажырып салган бутылка бар болбозын деп, ајаарып, кўрўп туратан.

Бу јылтагына Тимка база-да сцена ўткўрерге бир неме таап алды.

Эки шили суулу бутылканы айу балазына тудуп береле кыйгырып ийер:

- Је, Миша, јалјыр кижилер канайда истеп јат.

Айу балазы бутылкалардан сууды ичип ийеле, оморды кучактанала ары-бери јайканып, буттын бажыла базып јўрер. Столмоны эки-ўч катап айланала, сноп чылар јерге јадып, сырты јаар анданала, бутылкалар-ла јангырып турар.

Ондый кокыр-ойында Тимканын јай ўйи тўрген ўдў берди.

Кўскеери айудын балазы јаранып, јанап, кўрен бек тонла ўзў берди. Мойнынан ак галстугы оноро берди, јангыс јиткезинде-ле ак темдек јада калды.

- Битйуг жарана берди. Эки өлү кирези жуулу болор деп, айу жаар Александр колыла көргүзүп ийди. Кар жаазала, өлтүрүп саларыбыс...

- Ондый болбой кайсын. Өлтүрөргө берерим – деп, Тимка кыйгырды.

- Тенек! Оны не-ле азарыбыс?.. Ондый ачап немеге курсак белетеп аларга-да чыдабас, - деп адазы айтты.

- Азрап чыдарыбыс, деп – Тимка алдырышпай айтты.

Ондай-да болзо санааркай берди.

Айудын балазын азраарга күч болды. Деревненин балдары айуга үрене берди, Тимканын айлына каа-жаа ла келетендер: озо чылап сый-курсак келбей турды.

Мынан ары айудын балазын не-ле азрайтанын Тимка ла Коля санааркап ачурканып турдылар.

- Келиштирип саларыбыс, - деп бүдүнүп Тимка кыйгырды. Столовойго баралык-ба... Марюшка азрап берер.

Айудын балазын буу-ла једине берди.

-Је, Миша, Еремка Соломин јаланда канайып иштеп турганын көргүзүп берзен.

Айудын балазы сенектин јанында јыгылала, јер үстуне јадып, мыжылдай берди. Бир кезек јадала, колдоры-ла бажын јалкула тырманып, бышкырып турды.

- Бригадир келип јат! деп – Тимка тын кыйгырып ийерде, айудын балазы түрген бут бажына туруп, буттарыла тепсенип, бажын јайкап турды.

- Је, Штукаръ, деп - столовойдын башчызы каткырды.

- О-о-о деп Тимка мактана берди. - Егор Федотыч, ол ондый немелер көргүзер болзо, кайкай береригер. Оо үзери оны кашала, ол эмезе көчөлө азразан... Каткыдан өлөрин.

- Сен бойын-да, уул, кезер деп көрүнүп турун, - деп Егор Федотыч күлүмзиренди. Марюшка деп казан азып турган кижини кыйгырды, – курсактан, арткан немеден бер.

Марьюшка десе – жалакай, карган эмеген сүгүнгөн бойынча: тоскурга бир көнөк мүн, каша, арткан калаштан берип урып берген.

Айудын балазы тойо ажанып алала, тоскуурдын кырларын да жалап, арутап салган.

- Же, эмди ээзине спасибо айт, деп Тимка Егор Федотыч жаар бажын жайкап салды.

Айу балазы су-кадык бойы Федотычка удра келеле, алды буттарын көдүрүп, колын туда берди.

- Ой-ой-ой! деп – корукан бойынча Егор Федотыч тескерлеп, жана басты. – ол тиштеп ийбезин.

Сенек жаар мендей берди.

Тимка айуды тудуп, үүредип айдар сөзи ле айты:

- Же, аш, тус учун эзине бажыр, онын кийнинде ишке баралык... Эмдиги өйинде, нажы, жалчыларды тегин азрабайтан.

Айу удаан бажын жайкап, эрди ле шымрап турды, онын кийнинде Тимканын кийнинче ограданын тоолугында турган казынты суу жаар (колодес) база берди.

Казынту суу механический болгон. Суу насос (машина) ажыра берилетен.

Тимка айудын колдорун көжүүрдин тудунар агажына салала, бойы жайкап иштей берди. Уйазында втулказы чыкырай берди, тудунар агажы жайкана берди, тоскууш (жолоб) ичиндеги баштапкы чоройлоп акан суу чачыла берди.

-Жайка, жайка, Миша деп Тимка айуга кыйгырды бойы десе колын көжүүрдөн алып салды.

Айудын балазы көжүүр-ле эки катап жайканала, токтой берди. Чоройлоп аккан суу тоскуурта барлап, күнге жалтырай берди.

Көжүүрдөн колын салбай, чоройлоп агып турган сууды айудын балазы кыйа көрүп, кулактарын түс эдип, табыштанып турган сууды тындап, тили-ле эринин жалап ийди.

- Лайка! деп Тимка айтты. Көжүүргени өрө көдүреле, колдорула айудын колдору үстүне бажырып ийди.

Айудын балазы көжүүргени жаба базып, агаш туткагы-ла жайканып, ижин иштеп, тоскууш өткүрө чоройлоп агып турган сууды көрүп турды.

Тоскуур ичиле суу шуулап кухнянын ичинде көнөгине (бак) чике агып турды.

- Же, болор! деп, Егор Федотыч кыйгырды. – эм једер...

Бу жаңы иш айу балазына жарана берди. Бир-эки, бир-эки – деп, ары-бери, жайканып турды.

Тоскуур ичиле агып турган суу согулужып бурлап турды.

Кухнядан чачы селбектенген Марьюшка түргөн учуп чыкты.

- Болор! Болор! деп кыйгырды. Бакты ажа берди... Ончо јер суу болды.

Көстөри јылтырап, айу пышкырып, агаш тутказынан айрылбай турды.

Бойынын најызын чоргонон (насос) Тимка јүк ле айрып салды.

Егор Федотыч бажын жайкап айтты: - Мергендүчи ондый болотон!

Казанчы Бутыркин ачынып табыштанды: бу бистин мергендүчиле учу-корон. Кухнянын ичинде кемеле де жүргедий боло берди... Муны көрүгөр – деп үлүш неме-ле колын жаңарып ийди.

- Егор Федотыч, ол сее одын да экелип берер, печке ичине от-та салып берер, ајаарынып алза, көчөдө азып берер

сүреен сүмелу деп, Тимка айтты, оны столовойго бир кандый служба тургузарга керек.

Сторож болзын деп эделик-бе? – деп, кокырлап Егор Федотыч айтты.

- Не-де болзо турар... Каруулда-да, жалчы-да, казанчы-да, завхоз-та, боожо-до тудар (кучер) деп, эбреде айланып Тимка айтты. – Тегиннен тегин калаш јибес. Егор Федотыч колын жаңып айтты: арткан курсактан јийзин, кем јок.

Эмди Тимка айу балазына аш-курсак керегинде ондый тынг санааркабай турды. Күнүн сайын, ол эмеze күнүндe эки катап айу балазы-ла столовойго жүретен. Барарга ураак эмес- жол кечире.

Ондай базытка айу балазы тазыга берди, аразында Тимкананг озо-озо базып туратан.

Бир катап бууданг чечилеле бууданг чечилеле жаныскан жүре берди. Тимка столовойго жүгүрүп барза, айудынг балазы казынты суу көжүүрдинг жанында туру.

- Кандай хозяйственный айучак деп, - Егор Федотыч каткырып турды. – Завхозтынг бойы!

- Завхоз болбой кайсын деп, - Тимка шүүнди. Онын ады завхос болзын... Егор Федотыч, сен оны бу керекке чийдиртип сал. Жалы-да керек жок...Кыжына жадарга чуланга божодор... Чулан түней ок ээн туру.

- Оны божотсо, килинчек табылар...Бир немени кемирип салардан-да аябас...

Ол жобош...Сабарды ооско до салзан, тиштебес...Чуланга конорго божотсонг кайдат...Мен оны кышкыда буулап саларым...Бир бирүүзи кладовка кирбей калбазын деп, ол каруулдап турар.

- Конгой-ло – деп, Егор Федотыч куулап айтты. Семирзе, өлтүрүп саларыбыс, амтанду курсак болор.

- Өлтүрерибис... Ондай болбой кайсын? – деп Тимка кыйгырды. Же, завхоз, одынга баралык, деп айуга бажын жайкап ийди. – Муны тут.

Айуга баштапкы, экинчи, үчүнчи агашты Тимка тутуруп берди.

Айу аланзыган бойынча ары-бери көрүп, агаштарды түжүрүп, кайынг чобразын тырмактап турды.

Тимка агаштарды чыдым жууп, айуды житкезинен сыймап турды, кичееп катап-катап агаштарын айу колына салып берип турды;

- Бек тут!

Керексип турган керегин, учунда билип алды, сабарларын жайып агаштарын төжине жаба базып турды.

- Же, баралык! деп – Тимка кыйгырды...

Кухня жаар Тимканын кийнинче айу тудунчакту базып турды. Шак андый слерге завхоз!.. Бир чанак одун экелди, деп кухня ичинде Тимка каткырды.

- Завхоз? деп Бутырин ачынып кыйгырды. - Завхоз? Слерди экилегерди куйруктан тудала, соокко чачып ийер керек.

- Бу куйрукты тудуп аларын ба? – деп Тимка айудын кийнин тапылдатты. – Кичинегин көрзөн.

- Мен сени көрөрим, деп - тыйрык буттарыла Бутырин тепсеп турды.

- Сен бала жаар не табарып турун деп, - Марьюшка Тимкаа болужын жетирип айтты. – Кара санаалу. Ондый кара санаалу киж. Жантайын болгонло кижини көмөлөп турар.

Кыш өйи келди. Ограданын ичине кар жаап салды. Кыш жолы боло берди. Балдар суудын тош үстүндө жунулайтан (катушка) жерин жаап турды.

Тимка деза айу-ла берижип туруп, катушканы ундуп салды.

Чанакты алып сүретип жүрерге айуды үүредип алды. Келишкенче комут көктөп салды, чанакка уламалар эптеп жаап берди. Бафра балдарды база ок түймөп салды.

Айуды чанак-ка жегеле одунын салып береле кыйгырып турар:

- Же, тарт завхоз!

- Айу базып, столовойда үч-төрт катап одурап одунды чанак-ла тартып браадар. Ондо дезе, тойгончо жийтен курсак болор.

Айу балазы чала эриксинип, оорый берди. Курсактанар күүни жоголо берди. Көчөлү тоскуурды тургузып берет; мўни семис, мўнинде кашазы жүзүп турат, айудын балазы дезе тоскуур жаар кыйа көрөлө, бышкырала – тоолук жаар барала саламга жада берер. Саламла жабынып алала, бир канча час өйине кыймыктанбай жадатан.

Тимка келеле на́йзын кыймыктадып салар, айу балазы туруп алала, карды анан муна́н каап јиип алала, салам чоккон јерине катап барып, салам ўстўне тепсенип турала, көмўнўп, јажына берер. Ўч неде́ле кирези айу балазынан Тимка айрылбай базып турды. Кўнўнде ўч-то́рт катап јўгўрип келип, айу балазын кыймыктадала мўн ол эмезе каша экелип берер.

То́рти́нчи неде́леде айу балазы јаранып, курса́ктана берди.

Соок ты́ный берди, тоскуурда суу тонуп турды, сууды айуга тартыра́рга Тимка сананып алды. Ол ок чанагына бочконы бектеп буулап алала, сууды экелер болды.

- Шак ондый завхоз! Тегин јатпайтан... Аш, тусты бойынын јиткези-ле таап, азранып јат...

Эрке со́сти айтпай јўретен кара санаалу Буты́рин де јымжай берди. Айу бочколу сууды ыкчаарып экелип турганын ко́знө́ктө́н ко́рў салала, Ма́рьюшканы кычырып айдатан:

- Мергендўчини... Завхозты... Ко́р...

Ко́нө́ктө́р-ло́ калырап удра чыгар.

Кладо́вканын јанында чуланда айу э́мди бек јуртап ја́дар болды. Онын на́йзына ја́дарга јылу болзын деп Тимка кичеенип турды: саламды чо́го тажып белетеп, јыртыктарын кўдели-ле сыксып салган.

Чула́ннан кладо́войго базатан јол бар болгон, ондо э́т, балык, са́рју, кулу́р бар. Кладо́войго киретен эжигинде – јаан замо́кту.

- Э́мди замо́кты алып са́ларга-да кем јок деп, Егор Федоты́чка Тимка айтты. – Завхоз каруулдап турар...

- Каруулчыктар слер, деп Егор Федоты́ч бажын јайкап бўдўнбей айтты.

Мунын кийнинде бир ай өткө́нде, мында́й керектен улам Егор Федоты́ч колдоры́н јайа салды.

Эрте́н тура Буты́рин кладо́войго э́т аларга браада́рда, чула́н ичине кирип ийзе, ол ок та́рый ба́стра ором ичине угулга́дый кыйгы чыкты:

- Э-э-й! Оло́рды тудар, тудар!

Ором ичинен столо́вкодон улус јўгўрип келди.

- Ийтердин балдарын, кулугурларды тудугар, деп, Бутырин чугулданып, колында малтаны жаңып турды.

Тудатан немези-де билдирбей турган.

Эжиктин жанында айу амыр-энчү тепсенип турган. Саламнын үстүндө кижиге жадыры, бир будында өдүгү жок – жыланаш. Экинчи кижиге тоолык кирип алаала, жүзүн жаказыла жаап салып, калтыраап отуру.

- Тутурдар-ба, деп Бутырин кыйгырала, тоолукта отурган кижини жаказынан тутты. Бу-ла жерге бош эдерим!...

- Слер тажып турарзар, слердин учун бис карууна турар...

- Тураа кирели!

Кижиге бажын ини жаар түртүп салаала, коркунуп айудын жанынча чуланан чыгатан жерине басты.

- Балдар!.. Бу Кукушкин Степан эмтир деп, улустын ортозынан табыш угулды.

- Сен не жадырын? Тур! деп, саламнын үстүндө жадып турган кижини Бутырин теппей ийди.

- Бир пима өдүгүн тапай турум... Айу алып барды деп, арайдан Степка эрмектенди.

- Жүгүрүп алдыгар деп, Бутырин ачынып ээгтерин силкип айты. Слер боо канайып келдигер? Айт! деп Степканын бажы үстүнө малтаны көдүрүп жаңарып турды.

Степка – жаш уул, жаман индерин өрө-төмөн эдип, тескерлеп, айу жаар ыйлаган көстөрдүн жажы-ла көрүп, аяктанып эрмектенди:

- Энеден чыкканан бери бу баштамызы...Михейдин сүмези...кладовойдо толо жакшы немелер бар...

-Je-je! деп Бутырин кекенип турды. Кулак-ла биригип алып, колхозтын амбарына кирерге санадын-ба... Эмди кирерин.

- Слердий немелерге мынан ары үүредү жедер... Ончозун жартап айдып бер!..

- Нени эрмектенер... Коруканыбыстан јүк-ле өлбөдибис... Замокты тударга ла турарыбыста, солом јанынан ол бышкырып ийди. Јелмер көрмөско түней. Мен эжик јаар барарга турарымда, ол эдегимнен тудуп турды. Онойып мен толыка кире бердим. Тиш-тишке тийдирбей турды. Михейка дезе ары-бери јүгүрүп, јабуунын кечире агажына тудунып, буттарын өрө көдүрүп турарда, айу оны будынан тударга каап турды!.. Пимазын ушта согуп тепсеп турды... Михейка агаш үстүне айланыжып, айланыжып, күчи чыгып, көгөрө береле, јерге жыгыла тушти. Пимазын тапай салды.

- Караул деп кыйгырар керек деп, Егор Федотыч айты.

- Канайып кыйгырарзын? Тымданарга-да тидинбегенибис... Кемирип салар.

- Слерге ондый керек... Ондый керек.. деп Бутырин кекедирип айтты. Бистинг завхоз јакшы эмей деп, - Бутырин айудын үстүне колын салып ийди... Өскө неме учураган болзо, пимазы-ла, тонын ажырып јип салар эди...

Бу учурал кийнинде «Завхоз» деп адаган ады айуга бектеле берди.

Керсү айудын балазы удабай бойынын адына үрене берди. «Завхоз» деп кыйгырып ийзен, айу кулактарын түзедип, бажын кыйа эдип, кынзып, табыштанып удра келер. Аразында кынјызы јок коно јүретен: ограданы бектеп салган, айудын чыгып качатан јери јок. Семис, јакшы боло берди: мүн-ле кашаны түгезип болбой туру. Бир катап кухня киреле (Марьюшка көрбөй салган) столдын үстүнде турган табактарды ары бери солыштырып турган. Марьюшка көрөр болзо, завхоз ончо табактарды јалап, арутап салтыр.

- Је, карындаш, бу сенин керегин эмес деп, - Бутырин каткырды. – Бу судомойканын (казан-айактар арутайтан неме) кереги...

Бу завхозтын кереги эмес.

Айудын балазы табакты столдын үстүлө ийде салып, эриндерин јалайла, эжик јаар тескерлей басты.

- Барып, одун экелип бер – деп Бутырин айтты.

Айуды тышкары чыгарала, одун турган јерине јединип апарды.

Завхоз одуннын јанында тепсенеле, агаштын јоонынан талдып алала, колго тудуп эбиртеле, чуулданып, ойто јерине таштап ийди.

Одунун јанында ары-бери базып јүреле, карга базырылган јоон жерделерге табарып сүргүнди. Карды удаан таштап турала, агыштарды эбирип турды, онын кийинде кучактап алала, кар-ла сүретеп кухнянын эжиги јаар апарды.

- Сен канайып турун!.. Сен канайып турун!.. деп колдорын јанарып, Бутырин сенегине удра јүгүрүп айтты: мындый јаан немени не экелип турун?..

Завхоз комыдаган айынча бышкырала, тоорможын кар үстүне таштайла, ары-бери көрбөй ачындырган бойы, чулан јаар база берди.

- Ойто алып бар!...Јолдын ичине таштадын деп, - Бутырин кыйгырып турды.

Айу саламнын үстүнде кулагын-да кыймыктатпай, јаткан.

Јас өй јууктай берди. Тимканын туразына Марьюшка јүгүрүп келеле, фартук-ла эриндерин арчып, каткырып турды.

- Сенин азранты балан завхоз ончобысты сүреен каткыртты.

- База нени эдип салды? деп Александр сурады.

- Ой айтпа! деп Марьюшка бышкырып каткырды.

Риктан (аймак) бухгалтер келди... Сүреен јоон кижии, көзинде шил көзи мындый (колын эдип көргүсти)...Столго отуруп алала, ажанарга (обед)

сурады. Көчөни эки порция (эки кижинин жийтен курсак кемјүзи) жийле, каша-ла, картошканы сурады; каарган балык бар болгон, эки стакан кисель ичип салды, компот јиди. «Айса болзо слер сүт бар болбозын» деп сурады. «Бар эмей» деп айдала, стол үстүне бир литр сүт тургузып бердим. Бир стакан урала, амзап көрөлө, литрды туура тургузуп салды, чукчууш-ла тиштерин чукчуйла, портфельден (бичик керек салатан неме) газеттер чыгарып алды, ичиле столды јаба базып, кычырып отурды. Једеген јоон кижии, мойны јуулужып, јаказы үстүне салбактанып отурды.

Мыны ончозын көрөлө, мен столдордон казан аяктарды јууп саларга бардым. Карангуйлап турар энир өйи једе берди, курсактанып алдылар.

Баш бол, көрөр болзом, бу јоон кижии үни көмөлдөлөп:

- О-о-о? деп отуры.

Бу кижиле не болды деп санадым?.. Көрзөм, јоон кижинин стол алдында айу туруп, литровкадан јаактарына толо уруп ичип туру. Бу јоон тыыдынып, оосты кулактарына јетре ачып көмөлдөлөп отуры. Кыйгырарга турарда, тили эбирилбей турган, колдоры камчы-га түней салбактанып божой берди. Отура, отура күчи чыгып көгөрө берди. Отургуштан јерге түжеле, энмектенип, эжике тоголонып, тоголонып јетти... Портфелин ундуп салды.

Егор Федотыч дезе чичке, јымжак үнү-ле эрмектенип туру:

- Нөкөр!.. Нөкөр!.. Корукпагар!.. Колдо турган айу... Завхоз... Көрбөй калдыбыс... Корукпагар... Сабарыла-да тийбес...

Бу кижини арайдан сагыжына кийдирдибис...Ўс суску кирези суу урдыбыс... Колтыктап алып, квартиразына (турган јери) јетирип салдыбыс.

Кийинде чугулданып турды, арайдан токтодып јөптөштирип салдыбыс.

Марьюшканын куучынын учуна јетре угала, Тимканын адазы бажын јайкады.

- Бу завхоз мунаг аркты бир керек эдип салбазын...Тимкадан торт оны садып алар керек...Уулга төртөн солковой береле, айрып алар керек. Айуды дезе - казанга.

- Андый болбой кайсын? деп Тимка секиреле айтты. – Ўч те жүс керек жок. Мындый айудын балазын, слерге бербей кайдайын...

Ой өдүп турды. Јас жууктап турды.

Чеден ичинде кар кайыла берген. Суучактар барлап турды Петүктер үндерин чөйип, јараш кожондоп, эдип турды. Көк јунду бачырткалар уйазында түймеже бердилер.

Ограданын ичинде кургап калган төндө завхоз тўжўне кынјыда булатырып отурды.

Күрен түгин күн јылыдып, кабырга јанын јылыдып турды. Кургак јерге завхоз аңданып, јас јыдын јытап сорып турды.

Түнде дезе кичеемкей Тимка завхозты чуланга, јымжак саламге једине беретен. Айу балазынан кынјызын чечип салала, эжикти тыныда бектеп салар:

- Амырап ал, најым. Кынјызы кўўнине тийе берди. Салам үстүнде бек јакшы уйуктап ал.

Завхозко түнде-де уйкузы келбей турды.

Онон артык табыш амыратпай турды. Сүреен өткүр өтөк-ле, јердин изигени-ле, јанмырдын суузы-ла јытанып турды. Салкын-ла јаба ағаш јанынан бүрдин, койоноктын, бүргенинин јыды једип турды.

Чулан ичинде завхоз бир канча частан эбирилип турды. Јарчаалардын тежиктери өткүре тумчугын сунуп, кейдин чыкту јыдынан айрылбай, соорып турды. јарчаларды тырмактары-ла тырмап турды.

Оо үзери јаны јыттарла јытана берди.

Баштапкы май жууктай берди. Ады-магы чыксын деп, Егор Федотыч байрамга обед (аш-курсак) бүдүрер эдип тургусты. Сахар, сарју, каймак база бир көнөк мед белетеп салды.

Чеберлеп ончозын кладовкага тургузала, айуга кезедип айтты:

- Сенин мойнында канча јөөжө, көрүп тур...Јакшы каруулда, завхоз... База катап кире бербезин.

Јангы јыттардан айу чыдап болбой турды. Јангы агаштан эткен көнөктин јыды јытанат, мөттин, төрөл јердин јыды-ла јытанат.

Кладовканы база јарчааларды айу јалап, көббө берген јаскы чыктыган агашты тумчугула түртүп турды.

Бу канайып ондый болды деп айудан јартап билип албас болбой кайсын. Баштапкы май күнүнде эртен тура, бастра ороомго јаркырап турган Егор Федотычтын табыжы угулды:

- Јакшы күндүледибис! Јакшы каруулчыктар!.. Көрмөсти канайып јара тартпады.

Егор Федотыч чуланнын эжигине туруп, јелбреп калган бажында чачын тудуп ол эмезе эжигинин кырын каап турды.

Айу јалкуурып салам үстүнөн бажын көдүрүп, Егор Федотыч јаар кыйа көрүп салала, үлүш јапшынчак колын эме берди.

Айудын бажы каймактала берди, түги јалтырап, түгине салам јапшына берди. Јанында ару чек эдип јалап койгон мёд урган кадка база одып салган каймак уратан корчага (сары балкаштан эткен көнөк) туру.

Бутырин өдүк јок жүгүрүп келеле, завхоз јаар көрөлө:

- Ой калак!.. Каймакты үзе божодып салды... Медты үзе јиип салды... Уймалганы дезе кандый!...Ондый јарабас... Мен, мен оны!

Јерчааны тудала завхоз јаар көдүрө тутты.

Айудын көзинин оды суркурап, бут бажына туруп, ачынып, терези јуурула берди.

Бутырин агажыла тескерлеп, бозого бүдүрүлүп, суулу-чыкту јерге јыгыла берди.

Егор Федотыч Бутырин јаар көрөлө каткыра берди, Марьюшка жүгүрүп чыгала, колдорын јайып:

- Ме ондый! ... Нөкөр Бутырин, сен кайтын?... Бакпырлап турун ба? Канаар жыгылдын? Кандый жаман жерге түштин... Штаныңды жунуп болбос...

- Бакпырлап турганымды слерге мен көргүзерим... Кандый завхозты тургузып салдар?... Мен, мен оны!... Ичезин ончозын толгоп чыгарарым...

- Ой, менин көөркийим, деп, - Марьюшка Бутыринди эптеп айдып турды. – Барып жунунуп ал... Бойыңды көрзөн! Бу күн байрам эмей. Демонстрацияга барарын... Бу мындый бүдүжинге канайып барарын?... Мылчага барып кел...

- Мен ого мылчаны берерим... Мен ошон окороктор (айудын эдин каарып жазап эткен курсак) эдип аларым деп, үлүш эдегин сыгып, туруп Бутырин кыйгырып турды.

- База – да уурчыларды тудуп алдар-ба? деп – Тимка киреле сурады.

- Сенин-де житкене жедер деп, чугулдаган айас Бутырин Тимканы иде салып ийди. Мен, мен слерге экилерге...

- Айунды алганча мынан бар, Марьюшка шымыранып Тимкага айтты. – Бутырин сүреен жеткерлү кижин... Түней-ле ижин алыпийер.

Айу Тимканын табыжын угала, чуланынан чыгып, жапшынчаак мөдту колдорула Тимканы кучактап алды.

Тимка завхозты мойноктоп алала, айлы жаар жедине берди.

Мынын кийинде айу үч недеде Тимканын огородында кыңыда буулап салган турды.

Жалаңдар көгөрө берди. Суулар жалаң жерлерди алып ийген. Жакшы жыттар, куштардын табыштары ага жеринен жедип турды. Тижи кас уйазынан сары ноокылу кас балдарын чыгарып салды. Жалаң жеринде түш түн трактордын токылдадып турган табыжы угулып турды.

Айудын балазы ограда ичинде амыр жок базып, кыңызын табыштанып жүрди, аразында ол жалаң жаар көзүн кылайып, кыймыктанбай, изү жерге жадып туратан. Оңдо стениге түней төстөк үстүбиле жажыл жыш көрүнүп турды.

Айудын түги жаба базына берди, күрөң түктери салкынга учуп турды. Түнде айу бышкырып, ыркыранып турган.

Жаланнан адазы айлына келди. Кирленген чамчазын уштуп салала, јунунуп аларга мылчаа јүре берди.

Айуга табарала, токтобой адазы айтты:

- Айуды божодорго (өлтүрер) керек. Амтанду курсак болор... Бастра бригадага бир неделеге једер...

Эртен тура адазы јуунга барды. Энези огородто картошко отургузып турган. Тимка эртелеп кармактай берген. Балыкты бир алгый кармактап алган.

Тимка алгый-ла чеден ажра калыйла айты: зовхозко курсак табылган.

Көрөр болзо, столмодо күнге јаныс кыңызы јалтырап туру.

- Өлтүрүп салган болор? деп бойынын үниле эмес Тимка кыйгырды. Балыкту алгыйын јерге таштайла, тура ичине јүгүрө берди.

Онын кыйгызына турадан Колька јүгүрүп чыкты.

- Божодып салган, - деп Тимка ыйлап турды.

- Кемди божодып салды? – деп Колька удра сурады.

- Завхозты... Айуды... Јаныс кыңызы артты.

Колька каткырып турды.

- Јок, оны өлтүргелек... Эртенги күнде өлтүрүп салар болор. – Бистин завхозты арестовать эдип салды... База-да кайкаар неме эдип салды...

- Не болды? деп - Тимка сурады.

- Мындый неме... Завхоз кыңыда отуруп, кыңызын үзе тартала эски јерине столовойго барды. Аштайла, барган болбой... Ограданын ичине кирерде-ле, столовойго јымуртка садарга үй кижиге, келди. Тозокту ограданын ичиге базып турза, оо удра айу базып турган эмтир. Көргөн бойынча колдорын бош салып ийди... Тозокто јымуртказы јерге түжө берди. Бу эмеген, бар јок үниле «караул!» деп кыйгыра берди. Завхоз дезе јымурткаларды базып келеле, јаба базып ооско салып турды... Јакшы курсак болды. Ончо бойы уймала берди. Улус јуулужа берди. Каткы деп немени айдарга-да болбос. Оо үзери Бутырин малта тудунганча јүгүрүп келди.

Чугулданып, малтала кезедип турды, бойы дезе завхозко жууктарга коркуп турды.

Бу одук жумурткаларды завхоз ончозын жалап ийеле, тозогын колтыктанып алала, чуланга једип, салам устуне јадып ийген... Мында оны арестовать эткиледі. Эжигине једеген замок илип салглады.

Тал туште ажанар ойинде адам келди. Базада суреен чугулдады: - «Эртен тура бу кулукти бис эридик саларыбыс» деп айтты.

- Мен бербезим... мен бербезим деп, - јаланаш буды-ла ограданын ичиле базып, Тимка кыйгырды. – Уксаң, Колька, кулумзиренип, таскак јаар карындажын алып барды. Айландро куруп салала, кулагына шымыранып айдып берди...

Куостори кујууп, таскактан экилези ачык чурайлу чыкты.

- Сен Бутыринын колунда јаткан ключин алып алсаң, мен дезе тургузала кемени алып келерим деп, - учунда Тимка шымырады.

Энирде ажанар тужунда Тимка адазына бир-де неме сестирбей отурды. Колька-ла эку бачым курсактанып алала, конотон јерине јуре бердилер. Тан алдында олоу удаан шымыранып эрмектенип јаттылар.

Баштапкы потуктер эткен кийинде, адазынын бек козрактап турган уйкузын тындап, ајыктанып, арай чыга бердилер.

Јолды кечире турген југуреде, столовканын оградазына киретен эжигин сестирбей ачып алдылар.

Колькада ключ белен. Эжигин ачып алдылар. Тимканын ичи орто бажыла Завхоз туртуне берди.

- Је, эркем, баралык, баралык деп Тимка эркелеп бажын јанып салды.

Балдардын кийнинен айу сүгүнип базып турды.

Сууга жеткендер. Айуды кемее ичине отургузып алды.

- Же, најы, тым бол!.. Кыймыктанбай жат деп Тимка күлүмзиренип ийди.

Айу, айландра көрүп турала, жаңы өткүн жыттарды жытап, эки кайыкту жаан кеменин түбине жадып алды.

Суудан буу чыгып турды. Булуды жок тенереде ай көрүнип турды. Түннүн жарыгына уктай бергендий, агаштар кыймыгы жок, тым турдылар. Туку ураак-ураак, бийик городтын үстүндө аразында жалбыштанып, күйүп турган от көрүнүп турды.

Бир жыл өткөн өйинде, балдар ол-ок жерине айуды жетирдилер.

- Же, најым, чык...Жеттибис, - деп Тимка арайдан айдынды.

Айу бажын өрө көдүреле, аяктанып, эбреде көрүп турды.

Балдар айуды кемеден чыгарала, кыр өрө басклады.

Буттардын алдында өлөн шуулап табыштанып турды. Будактар быжырап турды. Чалында жаш жалбрактар индерге тийип, согуп турды. Айу жажыл төс бороңотты колы-ла үзүп алала, жалбрактарын оос жаар саларга турды.

Завхозтын желбер түктү инизине Тимка бажын салып ийди. Колы-ла удаан сыймап турды. Айудан айрылала, колдору-ла жаңарып айтты:

- Же, кажы-ла жанына баратан болзон, бар.

Айу кулактарыла кыймыктадып, бажы-ла Тимканын инизине тийдирип турды.

Балдар туура чыгала, кыйгырдылар:

- Бар!... Бар!..

Айу кийин жаар тескерледі. Жадыкты колы-ла алып таштайла база-да балдар жаар база берди.

Балдар сан төмөн калып түшти. Колька таштар жууп алып, айу жааар таштап:

- У-у-у, мен – мен - мен сени! Бар!... Бар!...

Айу кырдын жарат-кају жерине тоно бергендий турган.

Балдар кемее киреле јарат јеринен кемени сууга кийдирип турды.

Агын суу кемени бура соголо, төмөн агыза берди.

Мөңүн кайзырыктый суу ойноп турды. Суудын үстүн жылдыстар
јарыдып, ойноп турды.

Тимка көстөрдин јажын колдоры-ла арчып турды.

- Сен кайтын? деп, - Колька сурады.

- Јок тегин-ле... Көзиме сор кирди – деп, агарган эриндери­ле Тимка
шымырап ийди.